

СУЧАСНИЙ СТАН ГОТОВНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлюється стан проблеми підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку. Розглянуто сучасні науково-теоретичні дослідження підготовки педагогів до формування толерантності дітей дошкільного віку ще на стадії професійного навчання в педагогічному навчальному закладі. Аналізується сучасний стан практики даного виду підготовки у вишах. Встановлено протиріччя між вимогами суспільства до необхідності організації даної підготовки у професійних навчальних закладах і недостатнім її здійсненням у вищих педагогічних навчальних закладах.

Ключові слова: професійна підготовка, формування толерантності дітей дошкільного віку, зміст освіти, теоретична і практична підготовка.

Постановка проблеми. У світовому освітньому просторі активно обговорюється нова система цінностей і цілей освіти, що відповідає принципам культуровідповідності, толерантності і дотримання прав людини. Суб'єкти освітнього простору в сучасній соціокультурній ситуації перебувають на рубежі культур, взаємодія з якими вимагає від них діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності всіх людей. А це означає, що перед освітою постає ряд нових завдань щодо формування і розвитку толерантних якостей у підростаючого покоління, починаючи з дошкільного віку, який є сенситивним до засвоєння моральних цінностей. Модернізаційні процеси у сфері дошкільної освіти та підготовки фахівців до її реалізації зумовлені інтеграцією України до світового співтовариства та переходом на європейські стандарти якості. Якість дошкільної освіти обумовлюється якістю професійної підготовки вихователів.

Як педагоги професійної школи, ми вбачаємо своє завдання в тому, щоб спробувати вирішити проблему підготовки педагогів до формування толерантності дітей дошкільного віку (далі – ФТДДВ) ще на стадії професійного навчання в педагогічному навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В даний час існує ряд наукових робіт, в яких розглядаються окремі аспекти розв'язання означеної проблеми. Теоретичний аналіз дозволяє умовно розділити усі дослідження на групи в залежності від об'єкту їх вивчення.

Першу і саму численну групу складають дослідження проблеми формування толерантності як професійно значущої якості у педагогів, у тому числі і майбутніх. Дослідниками виявлені психологічний зміст професійної толерантності вчителя (С. Братченко, Ю. Поваренков, А. Реан, Ю. Тодорцева); чинники й умови формування педагогічної толерантності (О. Бенькова, А. Горянська, О. Левченко, О. Шавріна), особливості прояву толерантності у студентів педвузів (О. Батурина, П. Комогоров), викладачів (Н. Кудзієва, А. Коржуєв, В. Попков), взаємозв'язок толерантності з ціннісним самовизначенням, самоактуалізацією (О. Кривцова); проаналізовані специфіка толерантної взаємодії суб'єктів освітнього процесу (І. Воробйова, О. Грива, О. Столяренко), форми і механізми розвитку толерантності в процесі педагогічної взаємодії (Н. Асташова, С. Бондирева, Д. Колесов, І. Слєпцова, Л. Разіна), визначені типи вчителів з різними рівнями толерантності (О. Клепцова); розроблені різні підходи й моделі толерантності вчителя, засоби і технології формування толерантності (О. Зарівна, Г. Кожухар, О. Орловська, Н. Синякова, Ю. Тодорцева, Т. Фадєєва, В. Чернявська) [1, 3, 5, 6, 10, 11].

Спроможність толерантності визначати професійну сталість педагога, доводили у своїх працях сучасні дослідники О. Безносюк, І. Бех, М. Євтух, О. Савченко та ін. Вони розглядають толерантність педагога як обов'язковий компонент професійної майстерності та складову педагогічної техніки і вважають, що сучасному педагогу вкрай необхідно оволодіти ідеями й технікою професійної взаємодії на засадах розуміння та поваги гідності вихованця, терпимого ставлення до його поглядів, стилю мислення, характеру поведінки, дій.

О. Алексєєва, С. Братченко, І. Зимня, Л. Мітіна, А. Реан констатують недостатній рівень толерантності сучасних педагогів і зазначають, що можливість її розвитку у процесі професійного становлення майбутніх вчителів не використовуються належним чином.

Визнаючи апіорі значущість толерантності педагога у її вихованні у дітей, Р. Безюлева, С. Бондирева, Р. Шеламова обґрунтовують необхідність використання толерантних цінностей з метою розвитку толерантної культури вчителя. Вони також вказують на домінуючу роль толерантного педагога

у вихованні толерантності у дітей. Саме такий учитель здатний створити максимально необхідні для процесу виховання, умови, головною з яких є гуманістична педагогічна взаємодія. Разом з цим толерантність визначається вченими і як "фактор нестаріння вчителя".

До другої групи ми віднесли дослідження підготовки вчителів і студентів педагогічних закладів до формування у дітей культури міжетнічного спілкування Е. Баграмі, Е. Бахічі, Л. Волик, О. Дубасенюк, І. Залесової, Т. Коваль та ін. Цими науковцями розроблені педагогічні засади підготовки фахівців до вирішення означеної проблеми. Провідними теоретичними передумовами досліджень є: врахування етнічної специфіки полікультурного регіону, інтеграція особистісної позиції та професійних знань і умінь майбутнього педагога в процесі підготовки, використання при підготовці досвіду організації інтернаціонального виховання [2, 4].

Третю групу склали дослідження, що певною мірою вирішують проблему підготовки студентів педагогічних навчальних закладів до виховання толерантності учнів початкової школи, як суміжної освітньої ланки. Особливу увагу на розробку нових технологій професійної підготовки педагогів, які забезпечували б формування достатнього рівня професійних знань та вмінь, а також особистісно-професійних якостей, що сприятимуть розвитку толерантного середовища навчально-виховних інституцій, звертають у своїх працях такі науковці, як О. Антонова, С. Вітвицька, Т. Гурова, О. Дубасенюк, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Пехота, Л. Пуховська, Л. Хомич та ін. До цієї групи віднесено дисертаційні дослідження Н. Бирко, С. Герасимова, присвячені проблемі виховання толерантності в учнів початкової школи [1, 4]. Н. Бирко спроектовано модель професійної підготовки майбутніх учителів до формування толерантності учнів початкової школи, яка презентована сукупністю компонентів (цільового, організаційного, змістово-процесуального, результативного) у вищому педагогічному навчальному закладі, що спрямована на розкриття взаємозв'язку між завданнями, умовами, формами і методами досліджуваного процесу; науково обґрунтовано педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів до формування толерантності учнів початкової школи (врахування індивідуального рівня толерантності майбутніх фахівців як основи професійної діяльності, наповнення змісту навчально-виховної роботи у ВНЗ відповідними матеріалами, впровадження ідей педагогіки толерантності); удосконалено зміст, форми і методи професійної підготовки студентів зі спеціальності "Початкова освіта".

В окрему групу нами було виділено дослідження проблеми підготовки педагогів дошкільної та початкової освіти для забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі розкрито в наукових дослідженнях В. Бондаря, В. Засенка, А. Колупаєвої, С. Миронової, Н. Назарової, В. Синьова, Н. Шматко та ін. Зокрема, в них звертається увага на необхідність формування у педагогів масової освіти толерантності стосовно дітей з особливостями психофізичного розвитку, оскільки тільки толерантні вихователі й вчителі здатні створити умови для розвитку толерантності через виховання з любов'ю, добротою і милосердям, у душі миру та поваги до прав дитини [8].

Однак, не зважаючи на зростаючий науковий інтерес до проблеми підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ, слід зазначити, що цілеспрямованих досліджень з означеної проблеми, проведених в Україні, практично не існує.

Метою статті є висвітлення нагальної потреби в фахівцях, підготовлених до формування толерантності у дітей дошкільного віку та аналіз процесу підготовки майбутніх вихователів на відповідність очікуванням та потребам сучасної дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі теоретичного аналізу загальних проблем підготовки педагога до професійної діяльності (О. Абдулліна, І. Зязюн, Н. Ничкало, А. Маркова, В. Сластьонін та ін.) ми приходимо до висновку, що професійно-педагогічна підготовка майбутніх педагогів до ФТДДВ являє собою цілеспрямований процес формування системи загальних і спеціальних психолого-педагогічних і суспільствознавчих знань, умінь, навичок, здібностей, які в поєднанні з високорозвиненими особистісними і професійними якостями забезпечують оптимальні результати діяльності за визначеним напрямом.

Розглядаючи проблему підготовки студентів до формування толерантності у дітей дошкільного віку, ми неминуче стикаємося з необхідністю визначення її результату. В реальній практиці якість професійно-педагогічної підготовки відображається в підготовленості випускника навчального закладу до здійснення професійної діяльності.

Ми схильні вважати, що підготовленість до формування толерантності у дітей – своєрідний результат цілеспрямованої підготовки майбутнього вихователя, основою якого є методична складова (методичні вміння щодо ФТДДВ) і практична складова (здатність здійснювати на практиці позначений процес). Тим не менш реалізація практичних дій залежить від сформованого теоретичного компонента (знання про організацію процесу) і психологічного компонента (мотиви, професійно значущі якості). Наприклад, незаперечна значимість психологічного компонента, основу якого становить мотиваційно-ціннісне ставлення до толерантності як однієї з етичних засад поведінки і до педагогічної діяльності з її формування у дітей. У разі несформованості мотиваційно-ціннісного ставлення до вирішення означеного

завдання, діяльність буде носити формальний характер, навіть якщо у фахівця представлені на високому рівні теоретичні знання і практичні вміння.

Враховуючи, що формування толерантності має здійснюватися в умовах толерантного освітнього середовища, толерантність є найважливішою професійною якістю педагога. Зазначимо, що інтолерантна поведінка створює перешкоди не тільки на шляху формування толерантності у вихованця, але і на шляху його розвитку як вільної особистості.

Недостатня теоретична розробленість проблеми підготовки майбутніх педагогів до ФТДДВ ставить перед нами питанням: чи необхідна цілеспрямована підготовки педагогів до виховання толерантності у дітей на стадії оволодіння професією?

З метою вирішення даної проблеми ми звернулися до аналізу сучасного стану практики даного виду підготовки. Використовувались такі методи: аналіз навчальної документації, анкетування, опитування, інтерв'ювання.

Вирішення зазначеного завдання потребувало вивчення думки педагогічної громадськості про необхідність підготовки вихователя до ФТДДВ. У відповідності з цим на I етапі експерименту (2014 р.) було проведено вибіркоче опитування студентів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (далі МДПУ) (218 осіб), викладачів (24 чол.) і вихователів-практиків дошкільних навчальних закладів №1, 14, 24, 36, 39, 41, 99 м. Мелітополя (52 особи).

Тільки 38% опитаних вихователів вважають, що вони повністю готові до ФТДДВ. У значній частині опитаних практичних працівників (84%) було відсутнє чітке розуміння мети ФТДДВ. 73% респондентів вважають, що для вирішення завдань формування толерантності у дітей дошкільного віку їм бракує знань психологічних можливостей засвоєння норм толерантної взаємодії дітьми цього віку, 69% недостатньо обізнані з методами толерантної взаємодії з вихованцями та специфікою організації толерантного освітнього середовища дошкільного закладу. Близько 89% опитаних свою найбільшу проблему у ФТДДВ визначили як складність при усуванні агресивного впливу інтолерантності оточуючого середовища, прикладів інтолерантної поведінки дорослих, впливу засобів масової інформації, агресивних комп'ютерних ігор, тощо.

Ми опитали вихователів дошкільних закладів і викладачів вишів (учасників експерименту) про можливі шляхи підготовки до виховання толерантності у дітей дошкільного віку. Відповіді розподілилися наступним чином: навчання в педагогічному навчальному закладі – 65%; участь у методичних об'єднаннях – 23%; участь у педагогічних радах, семінарах у дошкільних закладах – 12%. Разом з цим 82% респондентів вважають за нинішніх обставин самоосвіту найбільш ефективним шляхом підвищення рівня власної професійної компетентності, оскільки в часи, коли вони здобували освіту, про толерантність не згадувалося у навчальному процесі, тому їм довелося здобувати необхідні знання самостійно.

Опитування показало, що 65% респондентів визначили навчання у виші можливим шляхом підготовки до виховання толерантності у дітей дошкільного віку. Так виникає ще одне протиріччя: між вимогами громадськості до необхідності організації даної підготовки у професійних навчальних закладах і недостатнім її здійсненням у вищих педагогічних навчальних закладах. Результати наочно демонструють усвідомлення педагогічними працівниками значущості даного виду підготовки. Разом з тим спостерігається явне протиріччя між інтересом педагогів і майбутніх вихователів до підготовки до ФТДДВ і недостатнім рівнем методичних умінь з формування даної якості. При цьому більшість респондентів вважають підготовку до ФТДДВ одним з напрямів загальної педагогічної підготовки.

Результати наочно демонструють усвідомлення педагогічними працівниками значущості даного виду підготовки. Разом з тим спостерігається явне протиріччя між інтересом педагогів і майбутніх вихователів до підготовки до ФТДДВ і недостатнім рівнем методичних умінь з формування даної якості. При цьому більшість респондентів вважають підготовку до ФТДДВ одним з напрямів загальної педагогічної підготовки.

Ми звернулися до вивчення освітньої діяльності за визначеним напрямом Мелітопольського державного педагогічного університету. Аналіз нормативної складової державного освітнього стандарту за спеціальністю "Дошкільна освіта" [7], який узагальнено визначає зміст педагогічної освіти, тобто відображає цілі освітньої та професійної підготовки фахівця та вимоги до його компетентності та інших соціально-важливих властивостей та якостей, дозволив зробити наступні висновки. У стандарті вищої педагогічної освіти визначено такі вміння: "з метою виховання інтересу до інших країн та толерантного міжнародного спілкування шляхом залучення до культури інших народів використовувати в навчальному процесі твори різних жанрів різних країн", "з метою морального розвитку дітей знаходити особливе спільне в національних та загальнолюдських цінностях, аналізуючи їх у навчально-виховному процесі", "сприяти толерантному спілкуванню"). У державному освітньому стандарті вищої освіти в освітній галузі "Педагогіка" приділяється увага питанням організації педагогічної взаємодії. У результаті студенти знайомляться з основами толерантної педагогічної взаємодії. Однак, така обмежена кількість умінь, що мали б сприяти професійній підготовці майбутніх вихователів до ФТДДВ охоплює незначну кількість змістовних модулів, у яких мають розглядатись питання, які сприяють підготовці студентів до застосування набутих умінь. Формування у здобувачів вищої освіти означених умінь передбачено в ході

вивчення таких дисциплін як: "педагогіка загальна" (розгляд питань інтернаціонального і патріотичного виховання, культури міжнаціонального спілкування та виховання толерантності), "педагогіка дошкільна" (в змістовних модулях: виховання дружніх взаємин у дітей, формування у дітей навичок соціальної поведінки), "дошкільна лінгводидактика" (мовленнєве спілкування вихователя як фактор розвитку комунікативно-мовленнєвої сфери дітей), "основи педагогічної майстерності" (змістовні модулі: характеристика стилів педагогічної діяльності, техніка невербальної взаємодії, особистісний підхід педагога до вивчення розуміння та виховання дітей), "загальна психологія" (психологічні механізми сприймання людини людиною). Також формуванню когнітивної складової сприяють питання, що розглядаються в процесі вивчення культурології (роль насильства і ненасильства в історії та людській поведінці), а також завдання, які ставляться в процесі вивчення релігієзнавства (у спілкуванні між людьми дотримуватись принципу свободи віросповідання і толерантності).

До варіативної частини стандарту включено дисципліни, в змісті яких могли б мати місце питання толерантності, такі як корекційна педагогіка, основи інклюзивної освіти, методика соціально-виховної роботи, антропологія. Однак вивчення таких питань існуючими програмами не було передбачено.

У результаті аналізу нормативної та вибіркової частин стандарту вищої освіти, також не виявлено курсів за вибором, факультативів відповідної проблематики.

Встановлено, що у типових та робочих програмах вищої професійної освіти з педагогіки і психології питання з ФТДДВ також не знаходять належного відображення. Відсутня спрямованість на розвиток педагогічної толерантності, на підготовку вихователя до міжнаціонального спілкування з вихованцями та їх батьками. У програмах із суспільствознавчих дисциплін не виявлено питань, пов'язаних з ціннісною основою толерантності, її розвитком і становленням в суспільстві. Програми з педагогічної практики також не передбачають розвитку практичних і методичних умінь студентів з ФТДДВ. У процесі науково-дослідної роботи студентам досить рідко пропонується написання рефератів, курсових, випускних кваліфікаційних робіт відповідної тематики.

У виховній роботі періодично звертається увага на міжнаціональні проблеми спілкування, для чого проводяться кураторські години, різноманітні акції та флешмоби. Оскільки Мелітополь має статус інтеркультурного міста, то робота міських органів та громадських організацій спрямована на популяризацію культурних традицій націй і народностей, які проживають на Мелітопольщині, на виховання жителів у дусі толерантності та взаєморозуміння, запобігання проявам ксенофобії. В університеті налагоджена робота з дитячими будинками, Центром реабілітації інвалідів та осіб з обмеженими фізичними можливостями на базі яких студенти не тільки проходять педагогічну практику, а й проводять різноманітні заходи та акції. Окремий напрям виховної роботи, до якої залучені студенти – це робота з дітьми-переселенцями.

У процесі особистої бесіди з викладачами суспільствознавчих та психолого-педагогічних дисциплін, адміністрацією педагогічних коледжів, викладачами МДПУ з'ясовано, що цілеспрямованої позаурочної діяльності за визначеним напрямом у педагогічних навчальних закладах не ведеться, хоч студенти активно залучаються до громадської та волонтерської роботи, в ході якої мають змогу вправлятися у проявах толерантності.

Аналіз стану практики підготовки майбутніх педагогів до ФТДДВ показав, що в системі професійної освіти в педагогічних вишах не приділяється належної уваги означеній проблемі. Дана обставина відбивається на рівні підготовленості майбутніх вихователів до ФТДДВ.

Висновки. Систематизація результатів дослідження доводить необхідність практичної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку ще на етапі професійної підготовки у виші. Неготовність вітчизняної системи вищої педагогічної освіти до реалізації означеної роботи конче потребує перегляду освітніх стандартів та наповнення змісту навчальних матеріалів необхідними темами з питань мультикультуралізму, інклюзії, психології та педагогіки толерантності. Важливим аспектом професійної підготовки студентів є також формування у них власної толерантної свідомості та толерантної поведінки як взірця для наслідування вихованців.

Використані джерела

1. Бирко Н.М. Підготовка майбутніх учителів до формування толерантності учнів початкової школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Н.М. Бирко. – Житомир, 2014. – 20 с.
2. Дубасенюк О.А. Підготовка майбутніх учителів до толерантної взаємодії в умовах полікультурного середовища / О.А. Дубасенюк // Вісник Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка. – 2007. – Вип. 35. – С. 62–65.
3. Зарівна О.Т. Мова як чинник формування толерантності у студентської молоді в глобалізованому суспільстві: автореф. дис. На здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Оксана Тимофіївна Зарівна. – К., 2008. – 20 с.

4. Коваль Т.В. Формування готовності майбутніх учителів школи першого ступеня до роботи з батьками в поліетнічному середовищі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Т.В. Коваль. – Київ, 2015. – 21 с.
5. Кривошапка І.В. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / Кривошапка Ірина Василівна. – Київ, 2015. – 21 с.
6. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за спеціальністю 6.010101 "Дошкільне виховання". – К., 2005. – 104 с.
7. Орловська О.В. Підготовка майбутнього вчителя до виховання толерантності в учнів старшої школи США: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Орловська Ольга Володимирівна. – Київ, 2011. – 293 с.
8. Сиротюк А.С. Профессиональная деятельность психолога по формированию толерантности у детей дошкольного возраста в условиях инклюзивной развивающей среды: диссертация ... канд. псих. наук : 19.00.03 / Сиротюк Анастасия Сергеевна. – Тверь, 2012. – 249 с.
9. Слепцова И.Ф. Формирование готовности будущих воспитателей к взаимодействию с детьми дошкольного возраста в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис.. на соиск. уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / И.Ф. Слепцова. – Москва, 2007.– 24 с.
10. Тодорцева Ю.В. Формування толерантності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Ю.В. Тодорцева. – Одеса, 2004. – 20 с.
11. Фадеева Т.Ю. Формирование педагогической толерантности будущих специалистов сферы образования: автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Т.Ю. Фадеева. – Саратов, 2012. – 24 с.

Луцупова V.

CURRENT STATE OF READINESS OF THE TEACHERS TO FORMING TOLERANCE OF PRESCHOOL CHILDREN

The article highlights the problem of training future teachers to the formation of tolerance of preschool children. The modern scientific-theoretical researches of training of teachers to forming tolerance of the children of preschool age at the stage of professional training in pedagogical school have been studied. Researchers revealed the psychological content of professional tolerance of a teacher (S. Bratchenko, Yu. Povarenkov, Yu. Todortseva); the factors and the pedagogical conditions of forming tolerance (A. Goryanska, A. Levchenko,); the peculiarities of display of tolerance of students of pedagogical institutes (O. Baturina, P. Komogorov); they developed various approaches and models of tolerance of teachers, means and technologies of forming tolerance (V. Zarivna, G. Kozhukhar, O. Orlovska). A number of studies consider the problem of training of teachers and students of pedagogical institutions to formation in children the culture of interethnic communication (E. Bagramy, E. Bakhichy, L. Volik, A. Dubasenyuk, I. Zalyesova). A separate group of studies which to some extent solve the problem of preparation of students of pedagogical educational institutions to teaching tolerance of elementary school children, as an adjacent education level (N. Birko, S. Gerasimov) has been formed. It was found that despite the growing scientific interest in the problem of training future teachers to the formation of tolerance in children of preschool age, targeted research, conducted in Ukraine on this problem practically does not exist.

The analysis of the normative component of the state educational standard for specialty 01.012 "Preschool education", which generally defines the content of pedagogical education, that is, reflects the aims of educational and professional training of a specialist and the requirements for his/her competence and other socially important properties and qualities, revealed a limited number of skills, which should contribute to the training of future teachers to the formation of tolerance of preschool age children and a small number of content modules, which should consider the questions contributing to the preparation of students for the application of acquired skills. The author also analyses the current state of practice of this type of training in higher educational institutions. The contradiction between the demands of the society to the necessity of organizing this training in professional educational institutions and the lack of its implementation in higher educational institutions has been installed.

Key words: professional training, forming tolerance of preschool age children, the content of education, theoretical and practical training.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2016 р.